

Studie- och yrkesvägledning i kombinationsutbildning

Avrapportering av ett forskningsuppdrag

Malin Axelsson
Peter Gladoić Håkansson

2022-04-27

Innehåll

Inledning.....	2
Uppdraget.....	5
Vad är studie- och yrkesvägledning?.....	6
Studie- och yrkesvägledning inom vuxenutbildningen	7
Studie- och yrkesvägledning i det mångkulturella sammanhanget	8
Metod.....	9
Resultat.....	10
Hur fungerar studie- och yrkesvägledningen?	10
Andra arbetsuppgifter	11
Vägledning i skilda kontexter	11
Vilka utmaningar finns?	13
Samverkan	14
Målgruppen	14
Kartläggning och validering	15
Jämställdhetsperspektiv	16
Behov av kompetensutveckling och stöd.....	17
Sammanfattning av uppdraget och rekommendationer	18
I vilken utsträckning används studie- och yrkesvägledning i antagningsprocessen?.....	18
Vilka behov av särskilda former av stöd behövs?	18
Vilka förutsättningar krävs?	18
Kartläggning och validering	18
Samverkan	19
Utmaningar.....	19
Behov av kompetensutveckling.....	19
Jämställdhetsperspektiv.....	20
Rekommendationer.....	20
1. Renodla uppdraget.....	21
2. Tid	21
3. Kartläggande obligatoriskt vägledningssamtal, individuell vägledning	21
4. Utveckling av den generella vägledningen.....	21
5. Utökad samverkan intern och externt	21
Referenser	23

Inledning

Det finns flera studier som visar nyanlända invandrades problem att etablera sig på den svenska arbetsmarknaden. Aldén och Hammarstedt (2016) har undersökt sysselsättningsutvecklingen för flyktingar som fick uppehållstillstånd 2005–2007. De visar att knappt 50 procent av flyktingarna var sysselsatta efter sju år, men att det finns stora skillnader mellan olika grupper av flyktingar.

I början av det nya milleniet kan en ny linje, arbetslinjen, sägas ha vuxit fram, både i förhållande till arbetslösa och i förhållande till flyktingar (se bl.a. Ennerberg 2020). Som ett svar på den låga etableringsgraden bland nyanlända genomför beslutade regeringen i december 2015 att statsbidrag ska kunna lämnas för yrkesinriktad gymnasial vuxenutbildning (yrkesvux) som kombineras med utbildning i svenska som andraspråk på grundläggande nivå inom komvux eller sårvux eller med sfi. Dåvarande gymnasie- och kunskapslyftsministern Aida Hadzialic uttryckte i ett pressmeddelande 18 december 2015:

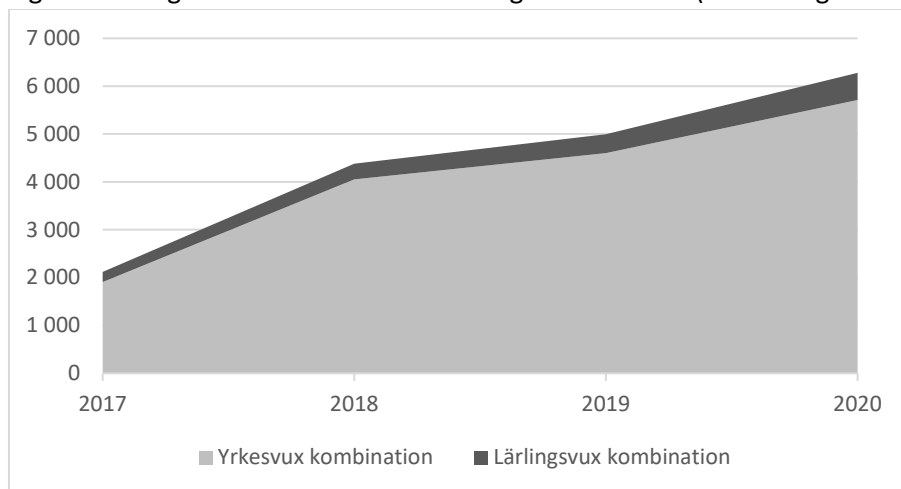
”Det är viktigt att vi tar tillvara på nyanländas kompetens och engagemang genom att ge möjligheter att kombinera svenskundervisningen med andra kurser. Det gör att nyanländas etablering i samhället och på arbetsmarknaden kan gå fortare och smidigare vilket alla tjänar på” (Regeringen.se 2015)

I januari 2017 förändras detta något då kombinationsutbildningen förläggs inom ramen för yrkesinriktad vuxenutbildning (regionalt yrkesvux) (Förordning 2016:937). Syftet med kombinationsutbildningar är att förkorta vägen till arbete för nyanlända (Prop. 2021/22:1, s. 126).

Skolverket har till uppdrag att följa upp den utbildning och de elever som studerat inom ramen för statsbidraget för regional yrkesinriktad vuxenutbildning, vilket då även inkluderar kombinationsutbildningar. Uppföljningen består av två delar, dels en översikt av de utbildningar som bidraget använts till och elever som läst utbildningarna, och en del som följer upp elevernas etablering efter avslutad utbildning.

Under 2020 var det totalt 6 250 elever som läste en kombinationsutbildning (inom ramen för regionalt yrkesvux), varav 5 711 läste yrkesvux (se Figur 1). Ett trettio-tal individer finns redovisade inom både yrkesvux och lärlingsvux. Antalet elever har ökat årligen från 2017, då lite drygt 2 000 elever totalt läste kombinationsutbildning (Skolverket 2021a, s. 14–15).

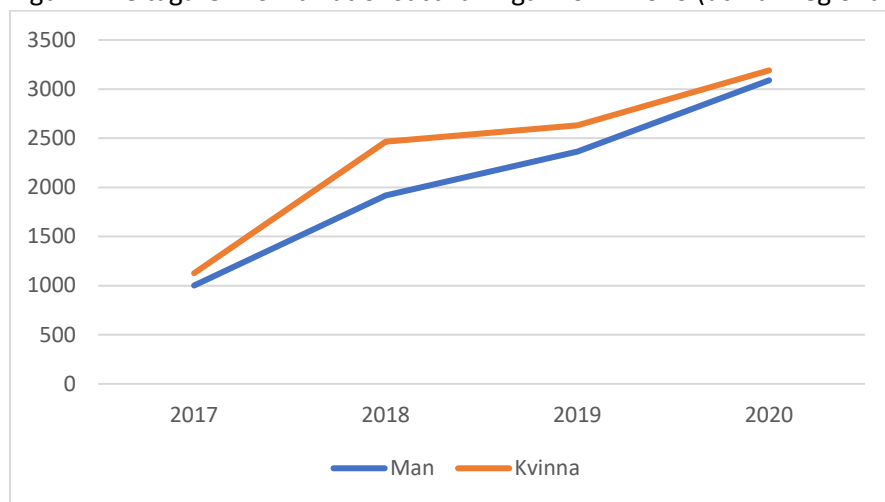
Figur 1. Deltagare i kombinationsutbildningar 2017–2020 (utifrån regionalt yrkesvux).

Källa: Skolverket.

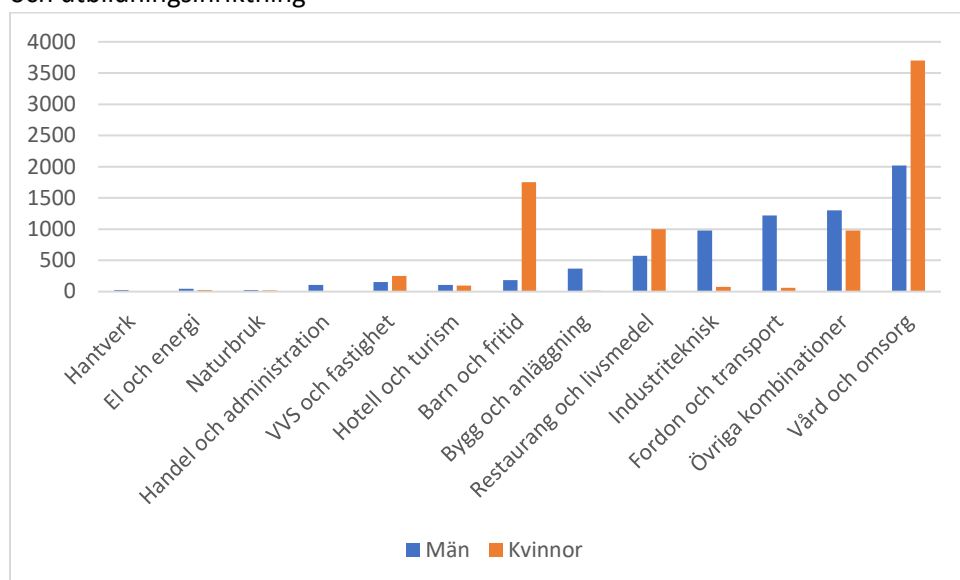
Figur 2 visar deltagare i kombinationsutbildningar fördelat på kön. Som figuren visar finns det en jämn könsfördelning totalt sett. Figur 3 visar könsfördelningen uppdelad utifrån utbildningsinriktning totalt för åren 2017–2020.¹ Som figuren visar är en majoritet av deltagarna kvinnor på Barn och fritid, samt på Vård och omsorg, medan en majoritet är män på Industriteknisk samt Fordon och transport. Det kan även konstateras utifrån Figur 3 att Vård och omsorg är utan jämförelse den största utbildningen både bland män och bland kvinnor. Detta kan naturligtvis bero på att det är den utbildning som erbjuds på flest orter.

Figur 2: Deltagare i kombinationsutbildningar 2017–2020 (utifrån regionalt yrkesvux) fördelat på kön.

Källa: Skolverket.

Figur 3: Deltagare i kombinationsutbildningar 2017–2020 (utifrån regionalt yrkesvux) fördelat på kön och utbildningsinriktning

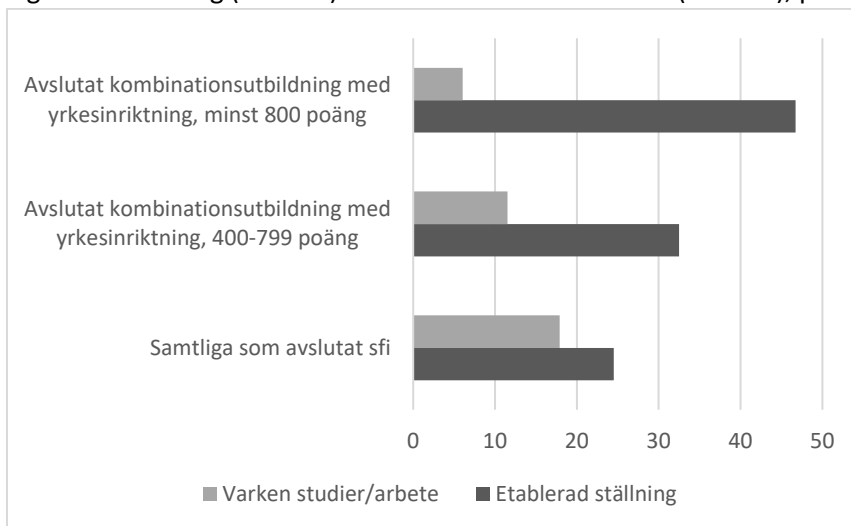
Källa: Skolverket.

¹ I statistiken har lärlingsvux och yrkesvux slagits samman.

När det gäller elevernas etablering år 2019 var det ca 4 400 elever som deltog i utbildningen 2018 och av dessa var det 985 elever som även avslutade sina studier det året. Av dessa hade ca 40 procent av dem läst en längre yrkesinriktad utbildning (motsvarande ett helt års studier, minst 800 poäng) och 25 procent hade läst en kortare yrkesinriktning (400–799 poäng). Totalt var drygt en tredjedel av eleverna som avslutade kombinationsutbildning 2018 etablerade året därpå, men som figur 2 visar, bland de elever som läst en längre utbildning var etableringen betydligt högre. I den här gruppen var nära hälften etablerade året därpå (Skolverket 2021a, s. 25–26).

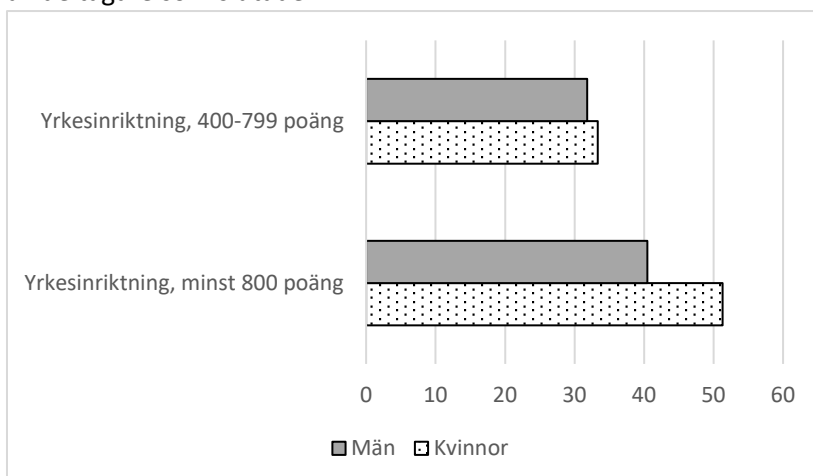
Figur 4 visar att det finns en stor skillnad mellan de som läst kombinations utbildningar och samtliga som läst reguljär sfi. Bland de som läst kombinationsutbildningar finns högre etablering på arbetsmarknaden och andelen som varken arbetar eller studerar är lägre. I figur 5 visas män respektive kvinnors etablering på arbetsmarknaden året efter avslutat utbildning. Som figuren visar har kvinnorna en högre etableringsgrad än männen. Det kan bero på olika saker, bland annat att män och kvinnor studerar på olika utbildningar (se Figur 3 tidigare).

Figur 4: Etablering (år 2019) året efter avslutade studier (år 2018), procent av deltagare som slutade

Källa: Skolverket.

Figur 5: Män och kvinnor i etablerad ställning (år 2019) året efter avslutade studier (år 2018), procent av deltagare som slutade

Källa: Skolverket.

Sammanfattningsvis kan sägas att både när det gäller politikernas ambitioner och syftet med utbildningen samt utfallet av utbildningen finns en tydlig koppling till arbetsmarknad och karriärsutveckling. Det kan därför vara av vikt att undersöka studie- och yrkesvägledningens roll i kombinationsutbildningarna.

Dock bör poängteras att den redovisade deskriptiva statistiken inte kan säga så mycket om utbildningsformens effekter. Vi kan inte med säkerhet säga om utbildningsformen leder till arbete eller ej. För att kunna göra det, måste utfallet ställas mot det kontrafaktiska läget. Det betyder att utfallet måste jämföras med vad som hade hänt med gruppen om reformen inte hade genomförts. Inom samhällsvetenskapen brukar naturliga experiment användas, t.ex. om en region inför en reform, samtidigt som en annan region inte gör det. Då kan gruppen i en region jämföras med motsvarande grupp i en region utan. När det gäller kombinationsutbildningar är det precis så – vissa kommuner har infört kombinationsutbildning, men inte andra. För att få en uppfattning om reformens effekter skulle kommuner som infört kombinationsutbildningar kunna jämföras med kommuner som saknar kombinationsutbildningar. Vi återkommer till denna diskussion i vår sammanfattning och analys.

Uppdraget

Malmö universitet (MAU) blev våren 2021 tillfrågat av Skolverket för att medverka i Skolverkets projekt *Kombinationsutbildning SFI* (1 december 2020 – 31 maj 2022). Forskningsuppdraget kom att bestå av att ge en beskrivning av hur regioner, kommuner, huvudmän och vuxenutbildningar som organiserar och bedriver studie- och yrkesvägledning inom kombinationsutbildningar med särskilt fokus på:

- I vilken utsträckning studie- och yrkesvägledning används vid bedömning vid antagning till studier inom en kombinationsutbildning.
- Behov av särskilda former av stöd, exempelvis tolk, orienteringskurser.
- Vilka förutsättningar som krävs för studie- och yrkesvägledning inom ramen för kombinationsutbildningar.
- I vilken utsträckning studie- och yrkesvägledare är delaktiga i kartläggning/validering av elevernas kunskaper inför och under studier inom en kombinationsutbildning.
- Samverkan mellan studie- och yrkesvägledare och lärare/andra funktioner inför, under och efter utbildning.
- De specifika utmaningar studie- och yrkesvägledare möter inom en kombinationsutbildning.
- Vilka behov av kompetensutveckling som finns för studie- och yrkesvägledare.
- Jämställdhetsperspektivet ska beaktas.
(Skolverket 2021b)

Enligt uppdraget stod det MAU fritt att välja lämplig metod för genomförande av uppdraget och vi valde att samla in data via semistrukturerade intervjuer som genomfördes över zoom (se metodavsnittet senare).

Vad är studie- och yrkesvägledning?

Vägledning av unga i de industrialiserade städerna etablerades i början av 1900-talet för att möta det växande industrisamhällets behov av arbetskraft. Relationen mellan individen, arbetet och industrin kom för första gången att bli föremål för arbetsätt som använde sig av vetenskapliga metoder. Synen på vägledning var vid den tiden instrumentell. Fokus låg på att hitta den bästa metoden att utföra arbetet på genom att använda sig av vetenskapligt ledarskap, *Scientific management*. Taylorism som filosofi och arbetsmetod fick stor genomslagskraft, men även intresset för psykologi växte, vilket ledde till utvecklandet av psykometriska mätmetoder och klassifikationssystem som speciellt handlade om människans intelligens och personliga egenskaper.

1909 gav Frank Parson (2014/1909) ut boken *Choosing a vocation*. Parson, som brukar kallas för väglednings fader utvecklade egenskaps- och faktateorin, även kallad matchningsteorin. Teorin bygger på två komponenter och en relation: Kunskaper om mig själv, Kunskaper om omvärlden och ett sunt resonering om relationen mellan dessa två. Parson menade att det behövdes en professionell funktion för att hjälpa människor och produktion att finna varandra på bästa lämpliga sätt. Yrkesvägledningskontor startade i början på 1900-talet och lade därmed grunden till studie- och yrkesvägledaryrket.

Under perioden 1950-och framåt har den främsta utveckling av vägledningsteorier växt fram. Nya rön inom utvecklings- och socialpsykologin påverkande professionen, vilket resulterade i en mer dynamisk syn på studie- och yrkesval. Vägledning inriktades allt mer på att ge stöd vid olika övergångar i livet och synen på vägledning som en process utvecklades (Skolverket, 2020).

För att beskriva studie- och yrkesvägledningens kärna har begreppen *snäv* respektive *vid* vägledning under många år använts i den svenska vägledarkontexten. En utveckling av begreppen lyfts fram i den offentliga utredningen *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* som lämnade sitt betänkande 2019, där begreppen föreslås bytas bytts ut mot *individuell* och *generell* vägledning (SOU, 2019). *Individuell vägledning* syftar främst på personlig vägledning, ofta i form av samtal, enskilt eller i grupp. *Generell vägledning* avser hela den verksamhet som syftar till att eleven förbereds och planerar för sin framtid. Generell vägledning kan bland annat innebära undervisning, arbetslivskontakter, samtal mellan lärare och elev och informationsspridning.

För att rusta individer i att möta en föränderlig arbetsmarknad – kanske också ett föränderligt liv – fokuserar vägledningen idag mer och mer på karriärövergångar och att utveckla individers karriärkompetens. I Europeiska Unionens vision om *det livslånga lärandet* framställs ett antal karriärkompetenser, vilka benämns som *Career management skills* (CMS). CMS handlar om att ge individen redskap redan från tidig skolålder i att utveckla sin självkännet för att kunna rusta sig i ett livsperspektiv och för att kunna hantera återkommande val (Thomsen, 2014).

Etablerade definitioner av vägledning som används både i Sverige och internationellt beskrivs i OECD:s rapport *Career Guidance. A handbook for Policy Makers*:

Vägledning syftar till att hjälpa individer, i alla åldrar och i olika stadier av sina liv att göra utbildnings- och yrkesval och stödja individer att hantera sin karriärutveckling (OECD, 2004)

Europeiska nätverket för policyfrågor gällande livslång vägledning (ELGPN) utgår från europeiska rådets definition och beskriver vägledning som:

en kontinuerlig process som låter medborgare i alla åldrar och under hela livet identifiera sina färdigheter, kompetenser och intressen, besluta om

utbildning och arbete och själva planera sina liv genom studier, arbete och i andra sammanhang där man kan tillägna sig och/ eller använda färdigheterna och kompetenserna (ELPGN, 2015)

ELPGNS definition finns även med i Skolverkets allmänna råd för studie- och yrkesvägledning där begreppet CMS ersätts med begreppet valkompetens (Skolverket, 2013)

Studie- och yrkesvägledning inom vuxenutbildningen

Enligt skollagen (SFS, 2010a) ska alla elever inom kommunal vuxenutbildning och särskild utbildning för vuxna ha tillgång till vägledning som underlättar deras framtida utbildning- och yrkesval utifrån sina behov. I läroplanen för vuxenutbildningen (Skolverket, 2017) beskrivs under rubriken 2.2 *Utbildningsval – arbete och samhällsliv* de mål och riktlinjer för vuxenutbildningen som berör studie- och yrkesvägledning på såväl individuell som generell nivå.

Utifrån vuxenutbildningen mål ska varje elev:

- få information om arbetslivets aktuella och förväntade kompetensbehov,
- ges möjlighet att få sina kunskaper och kompetenser validerade,
- utvecklar sin självkänedom och förmåga till studieplanering,
- medvetet kunna ta ställning till fortsatt studie- och yrkesinriktning på grundval av samlade erfarenheter och kunskaper,
- öka sin förmåga att analysera olika valmöjligheter och bedöma vilka konsekvenser dessa kan få,
- ha kännedom om arbetslivets och arbetsmarknadens villkor när det gäller bland annat arbetsrätt och arbetsmiljö generellt och om möjligt, inom sin studieinriktning,
- ha kännedom om möjligheter till vidare utbildning, praktik och arbete i Sverige och andra länder, och
- bli medveten om att alla yrkesområden förändras i takt med teknisk utveckling, förändringar i samhälls- och arbetsliv samt ökad internationell samverkan och därmed förstår behovet av personlig utveckling i yrket.

De riktlinjer som verksamheten ska följa, efter att rektor har gjort arbetsfördelning lyder enligt följande:

- bidra med underlag för elevernas val av utbildning och yrke,
- informera och vägleda eleverna inför deras val av kurser, vidare utbildning och yrkesverksamhet samt motverka sådana begränsningar av valet som grundar sig på föreställningar om kön och på social eller kulturell bakgrund,
- i informationen och vägledningen utnyttja och ta till vara de kunskaper som finns hos eleverna och verksamhetens personal samt i samhället,
- i undervisningen utnyttja kunskaper och erfarenheter från arbets- och samhällsliv som eleverna redan har eller skaffar sig under utbildningens gång,

- utveckla kontakter med universitet och högskolor samt med handledare och andra inom arbetslivet som kan bidra till att målen för utbildningen nås,
- i utbildningen nyttja kontakter med det omgivande samhället och dess arbets-, förenings- och kulturliv, och
- bidra till att presumtiva elever får information om olika utbildningsmöjligheter (Skolverket, 2017).

Studie- och yrkesvägledning i det mångkulturella sammanhanget

Det finns en stor mängd studier om vägledning i mångkulturella sammanhang. Åsa Sundelin (2015, 28) beskriver i sin avhandling att det har vuxit fram två dominerande trender inom mångkulturell vägledning: en universell trend och en kulturspecifik trend. Den universella trenden menar att trots kulturella skillnader så behöver de metoder som används inom vägledning inte vara kulturspecifika. Enligt perspektivet är varje individ unik och alla former av vägledning måste vara multikulturell. Olika individer internaliserar kultur på olika sätt och för att förstå detta måste vägledare sträcka sig bortom gruppledarskap (Ho 1995).

Den kulturspecifika trenden menar, enligt Sundelin (2015, 28–29), att olika kulturer definieras genom skillnader i, t.ex., språk och värderingar och dessa skillnader är viktiga för att förstå och tolka beteenden inom gruppen. Alla kulturer har inte samma sätt att kommunicera eller lösa problem på, och inte heller samma rättigheter. Peavy & Li (2003) menar att framgångsrik interkulturell vägledning bygger på hur väl vägledaren förstår de sociala kontextuella faktorerna som omger interaktionen och hur väl vägledaren och den vägledde kan samarbeta. De menar att vägledarens kunskap om, och förståelse för, den sociala och kulturella kontexten har en avgörande betydelse.

Ett sätt att binda samman dessa två trender kan vara genom en systemteoretisk ansats (Systems Theory Framework, STF) (se bl.a. Patton & McMahon 1997, 1999). Arthur & McMahon (2005) menar att STF innehåller både universella och kultur- och grupp-specifika perspektiv och är därför en bra teoretisk grund för att vägleda människor med olika kulturella bakgrunder. STF utgår från att det finns system som inkluderar individuella, sociala och miljömässiga kontexter som påverkar individers val. Även vägledaren befinner sig i ett system med olika förutsättningar som påverkar vägledaren. När vägledare och vägledde möts har de olika förutsättningar och utgångspunkter redan från början och individens handlingar påverkas av det systemet. Centralt i STF är att både kontextuella och individuella skillnader erkänns påverka individens handlingar.

It is important to remember that although groups may share common experiences such as oppression, the heterogeneity found within any group requires career intervention strategies that balance contextual influences with individual experiences.

(Arthur & McMahon 2005, 2018)

Arthur & McMahon menar alltså att STF är ett universellt system, som kan användas överallt, men som tar hänsyn till både samhälleliga, kontextuella skillnader, lika väl som individuella skillnader. En poäng här är att även om det finns kulturella normer och en viss kulturell karaktäristik, behöver inte denna internaliserats hos individen på samma sätt. Det finns, trots kulturella normer, individuella skillnader i hur dessa normer tillämpas.

Bimrose & McNair (2011) problematiserar vägledning i ett mångkulturellt sammanhang. De menar att de teorier som vuxit fram inom vägledning, utgår från ett homogent, sekulärt västerländskt samhälle med stark individualisering och framtidsfokus. Utgångspunkten i karriärvägledning utgår från ett paradigm som utgår från individuell autonomi, förutsätter att individen kan, och har möjlighet, att göra rationella val, samt underskattar kontextens betydelse. När vägledare möter individer från mer kollektivistiskt präglade samhällen uppstår utmaningar. Bimrose & McNair föreslår förändrade förhållningssätt för att möta den mångkulturella utmaningen: 1) ett mångkulturellt förhållningssätt, 2) fokus på karriäranpassning, 3) en mer aktiv roll på makroplanet.

Med det mångkulturella förhållningssättet menar Bimrose & McNair att en mängd olika sociala variabler måste inkluderas och tas hänsyn till, t.ex. kön, sexuella preferenser, funktionsvariation, klass, ålder, religion och etnicitet, men det gäller även för vägledaren att förstå maktrelationer och frågor om över- och underordning. Vidare är det viktigt för vägledaren att förstå det paradigm som teorierna utgår från (det individualiserade samhället med starkt fokus på det individuella valet) samt ha kunskap om, och förståelse för, de paradigm och normer som styr samhällen som de vägledde kommer från. Vidare utgår vägledningssamtalet ofta från att val ska göras utifrån intresse och lust, något som kan vara främmande för en vägledad person från en annan kulturell kontext.

Karriäranpassning generellt handlar om att över en livscykel ge möjligheter och att anpassa karriären, utan större svårigheter, utifrån nya förutsättningar (se även Savickas 1997). Invandrare kan sägas utgöra en grupp där detta har en något annorlunda betydelse. Karriäranpassning handlar generellt om att individen är förändringsbenägen och även har en viss framtidsspaning, självreflektion och anpassningsbarhet. I det mångkulturella sammanhanget med internationell mobilitet är det dock viktigt att peka på de institutionella förutsättningarna, t.ex. att det finns en möjlighet att validera både teoretiska såväl som yrkesmässiga kunskaper.

Den tredje förändringen handlar om att ta ett större makrogrepp på problemen istället för att hitta individuella lösningar till enskilda personer. Det handlar om att i ett större sammanhang fundera över vägledningssuppdraget och vad det egentligen ska leverera. Det handlar även om att fundera över de institutionella förutsättningarna, men även om normer och värderingar från omvärlden. Vi återkommer till det när vi diskuterar svårigheterna med att skaffa APL-platser och arbetslivets inställning.

Metod

Projektet Kombinationsutbildningar SFI hade inledningsvis definierat att projektet skulle omfatta fem regioner – Gävleborg, Skåne, Uppsala, Västerbotten, och Västra Götaland – samt två referensregioner – Kalmar och Västmanland. Projektet hade även i januari 2021 genomfört en enkät till samtliga landets 290 kommuners huvudmän för kommunal vuxenutbildning (Skolverket 2021c). Enkäten visade att i de sju regioner som omfattades av projektet var det 68 kommuner som hade besvarat enkäten, 42 av dessa kommuner uppgav att de bedrev kombinationsutbildning, men endast 6 kommuner uppgav att de har studie- och yrkesvägledning kopplad till utbildningen.

Projektledarna i respektive medverkande regioner menade dock att detta var en underskattning och med deras hjälp lyckades vi hitta totalt 29 informanter som vi har intervjuat i 22 olika kommuner (några kommuner, t.ex. Uppsala har flera utförare). Intervjuerna har hållits via zoom utifrån en intervjuguide (se bilaga 1) och samtliga informanter har informerats om samtycke, konfidentialitet och nyttjande av informationen.

När det gäller definitionen av kombinationsutbildning har vi överlåtit till informanten att definiera huruvida de bedriver kombinationsutbildning eller ej. Förordningen om regionalt yrkesvux ger en definition och det är även inom ramen för denna definition som statsbidrag kan sökas. Huvudmännen kan dock anordna kombinationsutbildningar på lite olika sätt och i vår undersökning är det inte säkert att alla informanter arbetar inom ramen för statsbidragsdefinitionen. Finansieringsformen har alltså inte varit avgörande för urvalet av informanter.

Resultat

Hur fungerar studie- och yrkesvägledningen?

Studie- och yrkesvägledare som arbetar med elever som skulle kunna vara aktuella för kombinationsutbildningar arbetar i olika former med vägledning för målgruppen. Många uttrycker att de i relativt liten omfattning arbetar med samtal av vägledande karaktär. Mycket av innehållet i det individuella samtalet handlar i stället om att informera. Informationen har ofta nära anknytning till studier. Det kan handla om utbildningsutbud och ofta om studiefinansiering i form av CSN och de olika riktade studiestöd som finns att ansöka för målgruppen.

Den *individuella vägledning* med elever som förekommer sker främst innan valet av kombinationsutbildning. En informant beskriver att hen bokar in alla elever på sfi på obligatoriska samtal, men mer vanligt är att studie- och yrkesvägledning erbjuds hos utbildningsanordnaren och bokas in av eleven vid behov. Vägledningssamtal förekommer även under utbildningen, men är mer ovanligt. De samtal som sker under utbildningen innefattar ofta någon förändring av elevens studiesituation. Det kan handla om felval; eleven vill byta utbildning, eller av olika skäl avsluta sina studier, studietakt, eller uppnådda studieresultat och eventuella behov av studiestöd i form av specialpedagogiska insatser. Samtal efter avslutad utbildning sker sällan. Uppföljning av elever sker hos vissa anordnare, men då vanligtvis av lärarna på utbildningarna. Att vägledare arbetar med gruppvägledning är mer ovanligt, däremot är en del vägledare involverade i de delar av undervisningen som kan handla om olika former av arbetsmarknadskunskap.

Majoriteten av de studievägledare vi har intervjuat inom sfi och vuxenutbildning arbetar med att informera om olika utbildningsalternativ samt skilda former av studiestöd. Hos elevgruppen finns ett stort informationsbehov och en efterfrågan på hur de ska navigera i det svenska utbildningssystemet. Information ges främst som gruppinformation i klass, samt via digitala kanaler i form av kommunens hemsida eller sociala medier. Hur informationspassen planeras ser olika ut; i vissa kommuner tar vägledaren initiativet, i andra bjuds vägledaren in av undervisande lärare. En tredje variant är att lärarna, utan samverkan med vägledaren, informerar om utbildningsutbudet till eleverna. Under pandemin har många vägledare arrangerat informationsträffar via Teams och Zoom.

Erbjudande om vägledningssamtal ges i regel i samband med utbildningsinformation, men det förekommer också att vägledare är ute och presentera sig i klasserna och berättar om möjligheten att boka samtal.

Jag brukar gå ut i varje klass och informera [...]. Då berättar jag i stort om alla de olika utbildningarna och var de ligger och så[...]. Men sen då när de kommer på vägledningssamtalet så behöver jag inte informera så mycket utan då kan jag mer vägleda, då blir det ett mer professionellt vägledningssamtal.

Platsen för de vägledande samtalen ser olika ut beroende på hur kommunen har organiserat sin vuxenutbildning. I mindre kommuner kan vägledaren vara involverad redan på grundläggande sfi-nivå, medan i andra kommuner sker vägledningen inför kombinationsutbildningar hos kommunens centrala vägledningsteam. Externa utbildningsanordnare har anställda vägledare som först träffar eleverna i samband med utbildningsstart.

Andra arbetsuppgifter

Det är vanligt förekommande att studie- och yrkesvägledare har en central roll i att informera om de olika studiestöd som finns att söka för elever på sfi och vuxenutbildningen. I vissa fall har studie- och yrkesvägledaren en majoritet av sin tjänst förlagd till administrativa arbetsuppgifter i form av information om och handläggning av studiestartsstöd, men det förekommer också att uppgiften är fördelad på andra funktioner i skolan.

Studiestartsstöd är ett bidrag som vissa arbetslösa kan få för att studera på grundskole- och gymnasienivå på komvux eller folkhögskola (2017:527). Studiestartsstöd är det mest fördelaktiga studiestödet för elever som läser en kombinationsutbildning, då hela beloppet är ett bidrag och inga lån. Eleven ansöker om bidraget hos kommunen, som i samarbete med Arbetsförmedlingen utreder och beslutar om eleven är berättigad stödet. Därefter skickar kommunen ansökan till CSN som handlägger och beslutar i ärendet (CSN, 2022).

Många informanter beskriver att samtal om elevens ekonomi tar mycket tid och energi. Det finns en stor variant av möjligheter till studiefinansiering beroende på vilka övriga myndighetskontakter eleven har. Det innebär att det inte finns en generell lösning, all information behöver individanpassas.

I några av de kommuner vi har intervjuat är vägledare tillsammans med lärare och rektor involverade i antagningsprocessen till kombinationsutbildningar. Elever som sökt utbildning kallas till samtal för noggrann kartläggning. En respondent menade att den noggranna kartläggningen inför utbildningsstart var en starkt bidragande orsak till att de hade en mycket hög genomströmning av elever på kombinationsutbildningarna i sin kommun.

Vägledning i skilda kontexter

Vägledningssamtal inför val av kombinationsutbildning sker inom skilda kontexter. En del vägledare träffar eleverna tidigt i deras språkutbildning och är i ett tidigt skede involverade i samtal om arbetsmarknad och planeringen av fortsatta studier. I det första kartläggande samtalet förekommer det mycket information, men också vägledande inslag. Vid dessa samtal använder sig vägledaren ofta av tolk. Att kartlägga en individs tidigare studie- och arbetslivserfarenhet är en naturlig del i vägledningssamtalet.

På sfi-introduktion träffar vi eleverna för första gången. Alla som går sfi-intro ska få ett erbjudande om att träffa en studie- och yrkesvägledare. Detta är ju ett första möte, ett första vägledningssamtal så det är väldigt basic [...]. Det är lite mer av information, men man nystar lite i vad de har gjort tidigare och vad de har för tankar om framtiden [...]. Vi går inte jättedjup, det blir ju lite kartläggning. Ofta så blir det ett till samtal efter

kanske tre månader. Då går vi lite djupare för att få det lite mer konkret.
Beroende på vilken person det är så kan man ju ha fler samtal.

I individuella samtal inför val till en kombinationsutbildning använder vägledare i regel inte tolk. Flera respondenter beskriver att språknivå hos eleven är så pass hög – eller bör åtminstone vara det – att de inte ska behövas tolk i samtalet, om eleven ska kunna klara av utbildningen.

Vi har inte behövt använda tolk här. [...] Där går gränsen – det går inte att gå den här utbildningen om man ska ha tolk i vardagsspråket. Då ligger man inte på B-nivå. *(gäller i detta fallet kombinationsutbildning inom kök)*

I många samtal med elever som söker kombinationsutbildning har vägledaren en förklarande och stöttande funktion. Samtalen kan handla om att förklara det svenska utbildningssystemet och att hjälpa till med konkreta och praktiska åtaganden. Ett exempel är att göra en ansökan till vald utbildning. Anmälan till kombinationsutbildning sker i många kommuner digitalt, vilket vissa elever upplever som osäkert och svårt och där vägledaren vanligtvis är behjälplig. Vägledare ser både fördelar och nackdelar med ett digitalt ansökningssystem. Fördelen kan vara att det är smidigt. Nackdelen är att vid pappersansökan träffade de eleven och kunde ha ett första samtal redan då och där. Vägledningssamtal kan bokas under tiden elever läser grundläggande svenska som andra språk, men samtal tenderar att bokas främst inför ansökningsperioder vilket periodvis resulterar i långa köer och för vägledarna en hög arbetsbörda.

Enligt styrdokument för vuxenutbildningen; skollagen (2010:800), förordningen om vuxenutbildningen (2011:1108) samt i läroplanen för vuxenutbildningen (SKOLFS 2012:101) framgår det att alla elever inom vuxenutbildningen ska ha en individuell studieplan med studiemål som ska upprättas tillsammans med eleven. Den individuella studieplanen ligger till grund för studieplaneringen och är ett rättsligt dokument för elevens skull. Att arbeta med individuella studieplaner är en central arbetsuppgift för studie- och yrkesvägledare inom sfi och vuxenutbildningen, och det är också i samband med upprättandet av studieplanen som vägledning kan bli aktuellt.

Alla elever på sfi ska ju ha en studieplan, och i den bästa av världar har alla en studieplan - men det vi har sagt nu är att alla som söker en kombinationsutbildning ska ha en studieplan där vi också ska kunna utvärdera - är det verkligen det här du vill, eller är det bara för att det dök upp som du vill söka?

Vi har inte haft i vårt uppdrag att undersöka de individuella studieplanerna (ISP) och vi har således inte heller haft med frågan i vår intervjuguide, men utifrån frågan "Vad arbetar du med" kommer området upp hos flera informanter. Vi har då förstått att arbetet med ISP ser lite olika ut hos de olika huvudmännen, men även frågan om hur man arbetar med ISP har stora variationer och utvecklingsmöjligheter.

Utöver information och enskilda samtal arbetar en del studievägledare med *generell vägledning* i olika former. Några vägledare är involverade i orienteringskurser som kan ligga före en kombinationsutbildning, alternativt insprängt i yrkesutbildningen. Innehållet i kurserna kan sammanfattas som arbetsmarknadskunskap, med fokus på hur arbetsmarknaden fungerar. Det kan handla om hur man söker arbete, utformning av ansökningshandlingar i form av CV och personligt brev, den *svenska modellen*, hur olika anställningstyper ser ut och vad kollektivavtal innebär. En del vägledare arbetar med jobbsökaraktiviteter tillsammans med svenskalärarna på skolan, men det ser mycket olika ut i landet. Flera av de respondenter som inte arbetade med jobbsökaraktiviteter

uttalade en kunskapsbrist hos eleverna i hur den faktiska arbetsmarknaden såg ut efter avslutad utbildning. Denna målgrupp ställde sig överlag mycket positiva till att arbeta med någon form av arbetsmarknadskunskap och några kommuner hade närstående planer på orienteringskurser kombinerat med vägledande insatser inom området.

Vilka utmaningar finns?

Flera respondenter beskriver att målgruppen som söker kombinationsutbildning behöver mer tid i ett vägledningssamtal än elever som har svenska som modersmål. Samtalen är mer tidskrävande då många elever har frågor kring studier, men också om studieekonomi och övriga praktiska saker som behöver tas i beaktande inför beslutet att börja studera en yrkesutbildning. En respondent beskriver det som att "De har kanske inte hela bilden, det finns ett stort informationsbehov. De vill väldigt mycket, men man vet inte riktigt hur man ska börja". Några respondenter efterfrågar ett förtydligande av uppdraget samt en dimensionering av elevantal i förhållande till tjänst. På frågan om förbättringsmöjligheter beskriver en respondent tid som en faktor "Mer tid för vägledning, jag har jättemånga elever för en målgrupp som kräver mycket vägledning". Att utöka resurserna för vägledning för målgruppen ser flera som ett behov för att hinna med arbetet och möta målgruppen där de befinner sig.

Ur ett elevperspektiv är även tid en utmaning. Flera respondenter uttrycker att många elever skulle behöva längre tid på sig för att klara av kurserna, men yttre faktorer som CSN:s regelverk styr kursupplägg och studieplanering. Ett annat problem som lyfts i relation till studiemedel är CSN:s krav på uppnådda studieresultat.² Då eleverna börjar att studera gymnasiekurser så tidigt får de inte alltid tillräckliga betyg för att bli beviljade fortsatta studiemedel, vilket i sin tur innebär att de inte kan avsluta påbörjad utbildning.

I vissa kommuner arbetar vägledarna med att marknadsföra utbildningsutbudet, medan i andra kommuner eller privata utbildningsanordnare är marknadsföringen centraliserad. De vägledare som aktivt arbetar med att marknadsföra kombinationsutbildningar uttrycker en utmaning i att nå ut till elever i andra kommuner som via samverkansavtal kan söka de utbildningar som erbjuds.

Många yrkesutbildningar samarbetar kring lärarresurser med gymnasieskolan på orten, vilket ger en möjlighet att kunna erbjuda ett bredare utbildningsutbud. Detta gör dock att många elever går ut på praktik samtidigt, vilket i sin tur innebär att aktörerna konkurrerar med varandra för att hitta APL-platser till "sina" elever. I en sådan situation är det i regel vuxenutbildning som får stå tillbaka, vilket innebär att elevernas utbildning behöver stuvras om för att anpassas till de APL-platser som finns tillgängliga. Detta kan innebära att studietiden för eleven kan förlängas och för vägledaren skapar det merarbete då studieplanerna för eleverna med jämna mellan behöver skrivas om för att anpassas till nya praktikperioder.

På frågan om vilka utmaningar vägledarna möter, tolkar många frågan ur ett elevperspektiv, där majoriteten svarar att de ser språket som den största utmaningen. Att läsa en yrkesutbildning

² Kravet på studieresultat inom komvuxstudier är att eleven ska ha klarat 15 poäng per heltidsvecka med studiestöd. Om eleven har haft studiestöd för att studera på deltid (50 eller 75 procent av heltid), är kravet lägre. (CSN, 2022 b)

parallellt med språkstudier på gymnasial nivå är för många elever en stor utmaning. Konsekvenserna av misslyckade studieresultat möter vägledaren i samtal med de elever som det inte fungerar för.

Samverkan

Att samverka med olika interna och externa aktörer är av central betydelse i rollen som studie- och yrkesvägledare. Vägledaren är i många fall en del av skolans resursteam, vilket beskrivs som en arbetsgrupp där flera professioner från skolan medverkar och diskuterar olika elevändan. Hos de utbildningsanordnare som erbjuder kurator och specialpedagog till målgruppen har i regel vägledaren en samverkan kring olika elevers studiesituation.

I olika utsträckning samverkar vägledaren med lärarna på utbildningarna. Samarbete sker i vissa kommuner i samband med information om utbildningsutbud till eleverna. Vägledare kan också vara involverade i undervisningen, främst i språk (svenska) och samhällskunskap då det kan handla om olika former av arbetsmarknadskunskap, som exempelvis att skriva CV och personligt brev.

Flera vägledare beskriver en löpande kommunikation med lärare när det handlar om elever som inte når upp till utbildningsmålen för godkänt. Ibland medverkar vägledaren i trepartssamtal, i andra fall bokar vägledaren individuellt samtal med eleven för att diskutera studiesituationen och om eventuella stöd kan behövas för att klara studierna. Samarbetet med lärarna ser olika ut i de skilda kommunerna, men där det finns ett nära samarbete framhålls vikten av att ha täta kontakter med pedagogerna.

Vi har ett annat arbetssätt när vi arbetar i kombinationsutbildningarna. Vi ser att det kräver mer tid. Vi har inte utarbetat en modell för detta [...] det här är helt utifrån individens behov av vägledning, däremot har vi suttit med i olika uppföljningar. Vi har träffats varje månad för att följa upp hur går det, hur funkar det? Hur kan vi hjälpa till? Vi har tillgång till specialpedagog och yrkessvensklärare som vi kan koppla på om vi ser att någon riskerar att få F i en kurs. Vi vill gärna komma in tidigt i den här processen så att man inte står i juni och har F i många gymnasiekurser. Vi har jobbat in det här arbetssättet att finnas med under tiden. Att ha nära kontakt med pedagogerna är jätteviktigt.

Samverkan kan också ske med andra myndigheter som är involverade i elevernas liv. I vissa kommuner samverkar vägledarna med Socialtjänsten, men mer vanligt är att det finns ett samarbete med Arbetsförmedlingen. Många beskriver dock att samarbetet med myndigheten har avtagit eller helt försvunnit under de senaste åren.

En viss samverkan finns även med arbetsgivare och övriga utbildningsanordnare i form av arrangerade studiebesök.

En samverkan sker även på vissa orter inom yrkeskåren, främst i form av nätverksträffar med kollegor inom kommunen eller angränsade kommuner där man samarbetar kring utbudet av kombinationsutbildningar.

Målgruppen

Skolverkets enkät (se Skolverket 2021c) visar att en övervägande del av kombinationsutbildningarna finns inom Vård och omsorg (83%), följt av Barn och fritid (46%) samt Restaurang och livsmedel

(39%). Inom ungdomsgymnasiet, men även inom generella yrkesvux, domineras dessa utbildningar av kvinnor, men inom kombinationsutbildningarna ser det lite annorlunda ut. Enligt informanterna är framförallt Vård och omsorg betydligt mer könsblandad, ofta är två tredjedelar kvinnor och en tredjedel män, men det finns exempel på ännu jämnare könsfördelning. Många informanter menar revideringen av gymnasielagen³ som riktades till afganska pojkar, har inneburit att denna grupp letar efter utbildningar där de har hög sannolikhet att komma ut i utbildning efter studierna.

Informanterna vittnar om att eleverna generellt är positiva, entusiastiska och har stor framtidstro. De har arbetsmarknadsfokus – de vill komma ut i arbetslivet och få ett jobb. De flesta informanterna berättar om få avhopp och bra genomströmning.

Många informanter berättar att eleverna ofta tycker att det tar lång tid och att det är en lång väg. En informant berättar att "En del tycker utbildningen är lång, men då brukar jag rita upp den 'reguljära' vägen och visa på att den faktiskt är mycket längre".

Några informanter berättar att vissa elever har en ganska kort skolutbildning bakom sig. För dem blir det extra tufft att kombinera att läsa ett språk och en yrkesutbildning. Generellt nämner informanterna att det är språket som är utmaningen, men en informant berättar att när eleverna kommer ut på APL blir de duktiga snabbt. "Arbetsplatsen hjälper språket mycket." En annan informant menar att för dem med kort skolgång bakom sig är det mer än språket som ligger efter. Det kan handla om mer grundläggande saker som kulturell förståelse och begåvning. Flera informanter menar att arbetsgivarna, både kopplat till APL och anställning efter avslutad utbildning, tycker att eleverna har för lång språknivå. Det har lett till, enligt informanterna, att språkraven till kombinationsutbildningarna har höjts.

Många informanter berättar att eleverna är ovana vid att kunna välja yrke fritt. Många elever kommer från en tradition där individen fostras in i ett yrke, ett yrkesefterföljande (följer i föräldrarnas fotspår), eller där de blir tillsagda vilket yrke de ska ha. Att välja yrke och karriär utifrån intresse är främmande. Som en informant uttryckte det: "Att drömma fritt är främmande." Som beskrivits tidigare menar Bimrose & McNair (2011) att vägledningmetodiken är utvecklad utifrån ett västeuropeiskt, individualiserat och sekulärt samhällsparadigm. Att välja yrke och utbildning utifrån lust och intresse är starkt kopplat med detta paradigm.

Vidare menar några informanter att "alla som går kombinationsutbildningen har inte alltid riktigt koll på yrket och vad det innebär. Elever väljer mer utifrån vad som finns." Exempelvis vet inte alla som går Vård och omsorg att de kanske måste tvätta vårdtagare av båda könen". Trots detta är dock avhoppet relativt få.

Kartläggning och validering

På frågan hur informanten jobbar med kartläggning och validering finns en stor samstämmighet bland informanterna. Många informanter arbetar med kartläggning. Det kan skilja sig lite åt beroende på hur organisationen ser ut. I vissa fall kan eleven komma till utbildningen utifrån (från annan utbildningsanordnare) och då har kartläggningen gjorts där. Kartläggningen kan ske i vägledningssamtalen – vad har eleven gjort tidigare, hur väl passar eleven för detta och huruvida

³ Den 20 juli 2021 upphörde den så kallade tillfälliga lagen att gälla, och reglerna om uppehållstillstånd för studier på gymnasial nivå flyttades då till en ny lag som kallas gymnasielagen. Enligt gymnasielagen kan individen få permanent uppehållstillstånd efter studier på gymnasial nivå om individen kan försörja sig själv som anställd eller egen företagare, se Migrationsverket.se

eleven klarar detta. En kartläggning görs även innan eleven ska börja sfi, för att se vilken nivå de ska läggas på i sfi, men många av våra informanter är inte med då.

Informanter berättar även att de kan delta i att kartlägga språkkunskaper, men det är lärare som genomför nivåtestet. En informant berättar att utbildningen börjar med en tvåveckors orienteringskurs och i den kursen görs en kartläggning tillsammans med läraren. Denna kartläggning ger en insikt om yrket och vissa kan då inse att "detta är inget för mig". En annan informant berättar att de (informanten) granskar ansökan till utbildningen och gör en bedömning om den sökande har vad som krävs för att klara utbildningen.

När det gäller validering svarar några informanterna att de informerar om validering och kan hjälpa eleverna att visa dem hur de fyller i ansökan och vilka dokument som de måste ha. I de fall som det förekommer validering inom utbildningen görs denna av yrkeslärarna. Inga informanter svarar att de själva utför validering. Några informanter svarar att de fått i uppdrag att vara mer involverade i valideringsprocessen, men att de är osäkra över vilken roll de som studie- och yrkesvägledare ska ha i en sådan process. En informant berättar att de väntar på ett uppdaterat valideringsmaterial. Detta kommer dock att kräva ytterligare kompetensutveckling.

En informant visar en viss skepsis mot att validera på den här typen av utbildningar och säger: "De har kanske hantverkskunskaperna, men inte språket. Det är språket som är problemet."

Utifrån Bimrose & McNair (2011) tankar om karriäranpassning blir valideringsfrågan särskilt intressant. För att "med lätthet" kunna anpassa sin karriär gäller det att yrkeskunskaper erkänns. Det kan finnas delar av yrkeskunskaper som kan valideras och erkännas, och det kan finnas andra kunskaper som måste kompletteras.

Jämställdhetsperspektiv

Generellt arbetar informanterna i ganska liten utsträckning med jämställdhetsperspektiv i vägledningen. Några informanter har samtal inför utbildningen och utbildningsval och de tar upp och beskriver för eleven möjligheterna för både män och kvinnor i Sverige.

Vi försöker ha i tankarna det här att kvinnor kan jobba inom industrin, och berättar hur industrin ser ut. Och det är bra att få in mer män inom barnomsorg och vård. Men det viktigaste är ju utifrån deras intresse – vad vill dom?

Könsfördelningen handlar oftast om vilka utbildningar som erbjuds. Som en informant uttrycker det: "Vet inte, det är utbildningssamordnarna som skapar utbildningarna som är involverade i det."

En informant uttrycker följande:

Ja, det vet jag att man har haft [jämställdhetsperspektiv] när man planerat utbildningsutbudet. Dock är eleverna på utbildningarna väldigt könsstereotypa. På restaurang är det lite blandat, och lokalvård hoppas jag det blir lite blandat. Jag informerar alltid om alla utbildningar oavsett vem jag möter.

En annan informant menar:

Har inte funnits i planeringen av utbildningarna [jämställdhetsperspektivet], vad jag vet. Det är snarare vilken typ av lärare vi har samt hur arbetsmarknaden ser ut, var finns det behov. Handel och vård är det blandat med deltagare på, inte på barnskötare. Det är bra att vi har barnskötare som ett alternativ till vård för kvinnor.

Som beskrevs tidigare har vårdutbildningarna fler manliga sökande (och i något fall 50/50) än motsvarande utbildningar på ungdomsgymnasiet och yrkesvux. Barnskötarutbildningen har väldigt få män. Många informanter menar att det beror på att det finns en stor efterfrågan på arbetskraft inom vård och att det är relativt stora anställningsmöjligheter inom fältet. Dessutom är inte vård lika hårt könskodat som att arbeta med barn.

Behov av kompetensutveckling och stöd

När det gäller behov av kompetensutveckling framkom under intervjun flera olika önskemål. Flera informanter menade att det behövs fortbildningar runt vägledning av nyanlända, vägledning i mångkulturella sammanhang, hur vägleda med enkelt språk och enkla förklaringar, hur man bemöter arga personer samt kompetens om kulturella skillnader. En informant menade att Skolverket haft bra fortbildningar i vägledning av nyanlända och hoppades att detta skulle fortsätta. Andra menade att det skulle vara värdefullt med fortbildning i motivation samt hur utbildningssystemen ser ut i de länder som de nyanlända kommer från. En informant ville ha mer fortbildning i *Social justice*. Flera informanter tog upp en önskan om att lära sig mer om de utbildningssystem som informanterna kommer från. En kunskap om informanternas bakgrund och de institutionella kontexter som de kommer från skulle vara ett bra stöd för kartläggning av informanterna, men skulle även öka en generell förståelse för informanten.

En annan linje som lyftes av flera informanter var svårigheterna att hitta APL, samt att arbetslivet inte alltid var så enkla att samarbeta med. En informant ville ha fortbildning i hur man ökar samverkan med arbetslivet och en annan ville se utbildning av APL-handledare då branschen måste förstå förändring. En informant menar att arbetslivet måste förstå att i framtiden kommer en stor andel av deras medarbetare inte att ha svenska som modersmål. Det handlar således inte bara om att individen måste anpassa sig – även arbetslivet måste anpassa sig.

En särskild fråga som vi lyfte utifrån vårt uppdrag var huruvida informanterna hade behov av tolk. En relativt samstämmig uppfattning var att i princip aldrig använde tolk och att det inte heller behövdes. Anledningen var att eleverna kommit så pass långt i språkinläringen (ofta minst sfi C), att det inte behövdes.

Enligt flera informanter är orienteringskurserna helt nödvändiga för utbildningsformen och en informant menar att det skulle vara rena katastrofen om orienteringskurserna försvann. Ofta används Yrkessvenska, Dator/digital kompetens, Arbetsmarknadskunskap och Fysiologi. En informant menar att det hade varit bra att ha en orienteringskurs om olika yrken.

Många informanter påpekar ett behov av kuratorer. I dag får studie- och yrkesvägledaren ta många frågor som handlar om stöd på olika sätt, men som inte är vägledning. Det leder även till en underbemanning på vägledningssidan. Det finns många olika områden där det hade varit bättre att anställa en kurator, allt från problem men CSN och Migrationsverket till sociala frågor.

Som tidigare påpekats så skulle en större involvering i valideringsprocessen kräva kompetensutveckling inom området.

Sammanfattning av uppdraget och rekommendationer

I vilken utsträckning används studie- och yrkesvägledning i antagningsprocessen?

Studie- och yrkesvägledning förekommer i liten utsträckning vid antagning till kombinationsutbildning. I antagningsprocessen förekommer det hos vissa utbildningsanordnare en kartläggning av den sökande. Denna kartläggningsprocess kan vägledare tillsammans med lärare och rektor vara involverad i.

Att kartlägga individers tidigare utbildnings- och arbetslivserfarenhet är en naturlig del i ett vägledningssamtal. Ett individuellt vägledningssamtal inför en kombinationsutbildning hade kunnat vara ett stöd både för lärarna som hade fått en ökad och systematisk förståelse för elevernas kunskapsnivå, men även för eleverna som kan få en ökad förståelse för yrket och framtida möjligheter.

Vilka behov av särskilda former av stöd behövs?

Behovet av tolk i vägledningssamtal kan finnas i de samtal där vägledare möter elever vid introduktionen till sfi. I vägledningssamtal inför att välja en kombinationsutbildning används inte tolk med motiveringen att eleven är på en nivå i svenska som innebär att de kan göra sig tillräckligt förstådda i ett vägledningssamtal. Följaktligen används inte heller tolk under utbildningen.

Orienteringskurser används ofta och några informanter menar att det är grunden för utbildningen. Hade inte orienteringskurserna funnits, hade inte utbildningen varit möjlig. Orienteringskurserna kan vara Yrkessvenska eller Arbetsmarknadskunskap. Flera informanter gav särskilt uttryck för att det är mer än språket som saknas – att det även behövs kunskap om kultur, allmänskunskap etc.

Vilka förutsättningar krävs?

Målgruppen är mer heterogen och kräver därför mer tid än vad andra yrkesvux-elever generellt kräver. Som exempel kan nämnas att behovet av kunskap om det svenska utbildningssystemet är stort. Även olika studiefinansieringsmöjligheter kräver ingående förklaring och förtydliganden. Som tidigare nämnts kan det finnas en svårighet att förklara det västerländska sättet att välja studier och yrke, vilket i sin tur kräver längre samtal och mer engagemang.

En annan förutsättning som krävs handlar om organisatoriska förutsättningar. Ett exempel på detta kan vara en väl fungerande samverkan med lärare för att kunna arbeta integrerat med den generella vägledningen. Det kan ske i form av orienteringskurser, eller som integrerade delar i de olika yrkeskurserna. Ytterligare en organisatorisk förutsättning handlar om antagningsförfarandet, vilket vi återkommer till i punkten nedan.

Kartläggning och validering

Informanterna är i viss utsträckning involverade i kartläggning, men det finns skillnader som till stor del beror på hur verksamheten är organiserad. Som påpekades ovan kan informanterna medverka i antagningsprocessen och där göra en kartläggning av den sökande, men det varierar och beror på hur organisationen ser ut.

Informanterna är i väldigt liten utsträckning involverade i validering. I den mån de är involverade handlar det om att informera eller visa vilka dokument som ska fyllas i. Några informanter berättar att de har ett uppdrag att vara mer involverade, men att de är osäkra på vilken roll de då ska ha. Vi menar att här krävs det bättre hjälp och stöd och möjligen förbättrade verktyg.

Samverkan

Samverkan mellan vägledare och lärare ser väldigt olika ut hos de olika respondenterna. I uppdraget att informera eleverna om olika studiealternativ finns det i vissa kommuner ett samarbete mellan vägledare och lärare. Vägledare kan också vara involverade tillsammans med lärare i undervisningen, i ämnen som svenska och samhällskunskap, samt i orienteringskurser.

I flertalet kommuner är vägledare en del i skolans resursteam, där en samverkan mellan lärare och övrig skolpersonal sker runt enskilda elever.

Under utbildningen sker samverkan i vissa fall med externa aktörer, främst i egenskap av myndigheter (Socialförvaltning och Arbetsförmedling), men också med arbetsgivare och övriga utbildningsanordnare i form av exempelvis arrangerade studiebesök. Efter utbildningen sker ingen specifik samverkan.

Utmaningar

Elevgruppen som är aktuell för kombinationsutbildning är heterogen och uttrycker ett stort behov av information som inte bara handlar om studie- och yrkesval. Flertalet respondenter beskriver en utmaning i att hinna med att prata med alla elever, att försöka möta de behov och att ge det stöd som efterfrågas.

I de kommuner som samverkar kring utbildningsutbudet med närliggande kommuner upplevs en utmaning i att nå ut med marknadsföring av de egna utbildningarna till presumtiva elever i samverkansområdena.

I de fall elevernas APL-perioder behöver förskjutas på grund av brist på praktikplatser och handledare kan det vara en utmaning för vägledaren att planera och skriva om individuella studieplaner så att eleverna får en sammanhållen utbildning, trots praktiska förändringar.

Behov av kompetensutveckling

Informanterna ger uttryck för ett behov av en ganska bred palett av kompetensutvecklingsinsatser. Om vi ska se de uttryckta önskemålen genom ljustet av STF och Bimrose & McNairs perspektiv handlar det om en ökad kunskap för elevernas ursprung och de paradig som styr elevernas tänkande och handlande. Det handlar vidare om en ökad förståelse för de utbildningssystem som eleverna kommer från, vilket dels har betydelse för de kunskaper som eleverna bär med sig, men det har även betydelse för elevernas förståelse för det svenska utbildningssystemet. Här ligger även en önskan om kompetensutveckling i att vägleda med enkelt språk samt lämpligt informationsmaterial.

En annan linje handlar om kompetensutveckling för arbetslivet och APL-handledarna. Det finns ett problem att hitta APL-platser och ett sätt att stärka APL-platserna kan vara att stärka APL-organisationen. Framtidens arbetsliv kommer att behöva förstå och anamma mångkulturalitet på ett djupare plan.

Några vägledare beskriver att de gått utbildningar via Skolverket som riktar sig mot målgruppen. Utbildningarna beskrivs överlag som givande och värdefulla. Skolverket erbjuder även olika metodstöd på sin webb som riktar sig till studie- och yrkesvägledning för nyanlända (Skolverket, 2022).

Jämställdhetsperspektiv

Generellt arbetar informanterna i ganska liten utsträckning med jämställdhetsperspektiv i vägledningen och det kan delvis bero på att vägledningsarbetet är ganska begränsat, vilket vi beskrivit tidigare. I några fall då det förekommer individuell vägledning före ansökan till kombinationsutbildningen, kan vägledaren prata om vad män och kvinnor kan arbeta med i Sverige. Vi kan konstatera att för att stärka jämställdhetsperspektivet i vägledningsarbetet krävs mer vägledningsarbete.

Könsfördelningen till utbildningarna handlar till stor del om vilka utbildningar som erbjuds. Generellt kan dock sägas att könsfördelningen på Vård och omsorg är betydligt jämnare än vad den är i ungdomsskolan, vilket kan hänga samman med att det finns en hög anställningsmöjlighet efter utbildningen. Det gör utbildningen attraktiv både för män och kvinnor.

Rekommendationer

I den här rapporten har vi undersökt hur studie- och yrkesvägledare inom vuxenutbildningen arbetar med att vägleda elever inför och under kombinationsutbildningar. Vi kan konstatera att vägledarnas arbete bitvis skiljer sig åt, där olika yttre faktorer har en inverkan på vägledarens arbetsuppgifter och inflytande i organisationen.

Yttre faktor som spelar in är storleken på kommunen och hur vuxenutbildningen är organiserad i egenskap av ansökningsförfarande samt utlokalisering av de olika yrkesutbildningarna till privata utbildningsaktörer.

I våra intervjuer har vi dock, oberoende av yttre förutsättningar, kunna identifiera ett antal gemensamma faktorer som vi vill lyfta fram som rekommendationer i det fortsatta arbetet med att utveckla studie- och yrkesvägledning inför och under tiden som elever befinner sig i kombinationsutbildningar.

Elever som söker en kombinationsutbildning är en heterogen målgrupp från hela världen med olika skolbakgrund, förutsättningar och förväntningar på en framtida arbetsmarknad i Sverige. Dessa elever har av naturliga skäl ett stort behov att få mer kunskap om hur den svenska arbetsmarknaden fungerar samt vägen dit, utöver att lära sig det svenska språket. Jämfört med andra yrkesvux-elever krävs det för denna målgrupp större kunskap om elevens sammanhang, förståelse och tidigare erfarenheter, vilket Sundelin lyfter i sin studie (2015). Utifrån STF-teorin gäller det för vägledaren och den vägledde att förstå sammanhang och den andres olika förutsättningar och under vilka paradigmer de verkar under.

Vägen till ett arbete betyder för många att påbörja en utbildning, kanske att studera till ett yrke för första gången i sitt liv. Utbildningsvägen till målet kan många gånger vara lång, och skall under tiden finansieras på något sätt. Frågor i samtalen som är vanligt förekommande enligt informanterna kan beröra studiefinansiering och uppehållstillstånd, men dessa är inte nödvändigtvis vägledarens uppgift att handlägga, då de inte kan anses tillhöra vägledningsuppgifter. Vidare kan vissa samtal bli mer kurativa i sin form, vilket kan aktualisera behov av en kuratorsresurs.

Våra rekommendationer för att utveckla studie- och yrkesvägledning för elever inom kombinationsutbildning är följande:

1. Renodla uppdraget

För att möta målgruppen och ge de förutsättningar som krävs för ett genomtänkt och hållbart studie- och yrkesval, är vår främsta rekommendation att vägledning får en tydlig och central roll, en renodling av arbetsuppgifterna och ett förtydligande av uppdraget. Vägledning bör ges ett centralt utrymme för att kunna tillgodose såväl den individuella som den generella vägledningen.

2. Tid

Den individuella vägledning, vägledningssamtalet, behöver få ta *tid*. För att hinna träffa elever och arbeta med vägledning utifrån ett processtänk, räcker inte tiden till. Vi menar att vägledare måste ges tid att träffa eleverna i enskilda vägledningssamtal både före, såväl som under, utbildningen.

3. Kartläggande obligatoriskt vägledningssamtal, individuell vägledning

Vägledningssamtal kan ske vid olika tidpunkter: före en utbildning, under en utbildning och efter en utbildning. Dessa samtal har olika syften. Vägledningssamtalet före utbildningen syftar till att den vägledde ska hamna på rätt utbildning. För att individen ska kunna fatta ett genomtänkt och hållbart val krävs att individen har kunskap både om sig själv och om sina alternativ. Vi menar att det vore önskvärt om ett *obligatoriskt individuellt vägledningssamtal* genomfördes med samtliga elever i samband med antagningen. I detta vägledningssamtal sker då även en kartläggning. Syftet med att vägledaren i ett tidigt skede träffar de sökande är att minska felval och den stress detta kan skapa hos individen samt att öka genomströmning på utbildningen.

Vägledningssamtalet under utbildningen kan bland annat handla om felval. Här kan i dagsläget eleverna söka upp och boka tid för vägledningssamtal. Vi finner ingen anledning att föreslå någon förändring här. Vägledning efter utbildningen kan syfta till att följa upp och utvärdera som ett led i ett kvalitetsarbete. Skolverket har idag som uppgift att följa upp kombinationsutbildningarna på nationell nivå. För att kunna utveckla verksamheterna, skulle en tydligare återkoppling till skolan vara önskvärd.

4. Utveckling av den generella vägledningen

Kombinationsutbildningar skiljer sig mot reguljär sfi genom sitt tydliga arbetsmarknadsfokus. Vägledare uttrycker ett tydligt behov hos målgruppen i att utöka kunskapen om yrken och arbetsmarknad. Detta ser vi som ett behov av att utveckla och fördjupa den *generella vägledningen* för elever på kombinationsutbildningar.

För att kunna jobba på ett bra sätt med den generella vägledningen och rusta eleverna inför arbetslivet efter studierna bör det skapas organisatoriska förutsättningar för samverkan mellan lärare och vägledare. Det bör inte vara upp till den enskilde medarbetaren att skapa denna samverkan. Det bör därför formuleras som ett krav i statsbidragen för kombinationsutbildningar att det åligger huvudmannen att se till att samverkan finns för den generella vägledningen. Den generella vägledningen kan ske i form av orienteringskurser, eller som integrerade delar i de olika yrkeskurserna. Den generella vägledningen bör vara hela skolans ansvar.

5. Utökad samverkan intern och externt

För att kunna arbeta med att utveckla elevers karriärkompetens, vilket ligger i linje i med de mål som EU:s medlemsländer har satt upp för att skapa en flexibel och resursstark europeisk arbetskraft, behöver vägledare *samverka* med såväl skolpersonal som externa aktörer. Inom utbildningarnas ram bör det ingå aktiviteter som stärker elevers självkänedom samt hur en som individ kan hantera olika karriärövergångar. Dessa aktiviteter kan med fördel genomföras i olika ämnen i samarbete mellan vägledare och lärare.

Referenser

- Arthur, N., & McMahon, M. (2005). Multicultural career counseling: Theoretical applications of the systems theory framework. *The Career Development Quarterly*, 53(3), 208-222.
- Aldén, Lina & Hammarstedt, Mats (2016). "Flyktinginvandring, sysselsättning, förvärvsinkomster och offentliga finanser", *Finanspolitiska rådet 2016/1*.
- Bimrose, J., & McNair, S. (2011). Career support for migrants: Transformation or adaptation? *Journal of Vocational Behavior*, 78(3), 325–333.
- OECD (2004) *Career Guidance. A handbook for Policy Makers*. Luxemburg: OECD, the European Commission.
- CSN (2022) *Studiestarsstöd För dig som är arbetslös* <https://www.csn.se/bidrag-och-lan/studiestod/studiestartsstod.html#h-Vadarstudiestartsstod> (Hämtad: 22.03.07)
- Ennerberg, E. (2020). Unemployment services for newly arrived migrants in Sweden: The privatization and rebureaucratization of the introduction programme. *Social Policy & Administration*, 54(5), 719–732.
- ELGPN (2015) *Riktlinjer för utveckling, politik och system inom livslång vägledning. Ett referensramverk för europeiska unionen och EU-kommissionen*. Jyväskylä: ELGPN
- Förordning (2016:937) om statsbidrag för regional yrkesinriktad vuxenutbildning
- Ho, D. Y. (1995). Internalized culture, culturocentrism, and transcendence. *The Counseling Psychologist*, 23(1), 4-24.
- Migrationsverket.se <https://www.migrationsverket.se/Privatpersoner/Skydd-och-asyl-i-Sverige/Gymnasielagen.html> Hämtat 2022-03-29
- Parson, F. (2014) *Choosing a Vocation* (1909). Whitefish: Literary Licensing, LLC.
- Patton, W., & McMahon, M. (Eds.). (1997). *Career development in practice: A systems theory perspective*. Sydney, New South Wales: New Hobsons Press.
- Patton, W., & McMahon, M. (Eds.). (1999). *Career development and systems theory: A new relationship*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Peavy, R. V., & Li, H. Z. (2003). Social and cultural context of intercultural counselling. *Canadian Journal of Counselling and Psychotherapy*, 37(3).
- Prop. 2021/22:1, *Utgiftsområde 16. Utbildning och universitetsforskning*
- Regeringen.se (2015). Pressmeddelande från Utbildningsdepartementet. <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2015/12/lattare-att-kombinera-sfi-och-yrkesvux/>
- Savickas, M. L. (1997). Career adaptability: An integrative construct for life-span, life-space theory. *The Career Development Quarterly*, 45(3), 247-259.
- SFS (2010:800a) Skollagen, 20 kap. 2 §.
- SFS (2010:800b) Skollagen, 20 kap. 8 §.
- SFS (2011:1108) Förordningen om vuxenutbildningen, 2 kap. 16 §

SFS (2017:527) Lag om studiestartsstöd

Skolverket (2022) *Stöd i arbetet* <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet?filterTheme=Studie-%20och%20yrkesv%C3%A4gledning> Hämtad: 2022-04-27

Skolverket (2020) *Att välja för framtiden. Skolans stöd genom vägledning och lärande* Stockholm: Elanders Sverige

Skolverket (2021a). *Uppföljning av regional yrkesinriktad vuxenutbildning. Utbildning 2020 och etablering 2019*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2021b). Uppdragsplan mellan Skolverket och Malmö universitet om kartläggning av kombinationsutbildningar sfi (Skolverkets dnr 2.7.4-2021:1061)

Skolverket (2021c). Sammanställning enkät till huvudmän Kombinationsutbildning sfi april 2021. PPT-presentation.

Skolverket (2018) *Studie- och yrkesvägledning i vuxenutbildningen Fem inspirationsexempel* Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2017) *Läroplan för vuxenutbildningen, reviderad 2017* Stockholm: Elanders Sverige.

Skolverket (2013) *Arbete med studie- och yrkesvägledning. Skolverkets allmänna råd med kommentarer*. Stockholm: Fritzes.

SKOLFS (2012:101) Förordningen om läroplan för vuxenutbildningen

SOU (2019) *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle* (SOU 2019:4) Stockholm: Utbildningsdepartementet

Sundelin Å (2015) *Att skapa framtid: en analys av interaktionen i studie och yrkesvägledande samtal med unga i migration*. Stockholms universitet, Sweden

Thomsen, R (2014) *Ett nordiskt perspektiv på karriärkompetens och vägledning – Karriärkompetens och karriärlärande* NVL & ELGPN, Oslo